

#2

28. maj 2012

Leder

Regeringen på afveje

Med 2020-planen ønsker regeringen at genskabe høj vækst i forbrug og økonomi. Dette skal bl.a. ske gennem øget arbejdstid og højere produktivitet. Men med et ensidigt fokus på at øge arbejdsproduktiviteten undergraves mulighederne for at omstille til en reelt bæredygtig økonomi. I stedet burde højere ressourceproduktivitet stå i centrum.

Efter væksten udgives som elektronisk nyhedsbrev af NOAH Modvækst. Nyhedsbrevet udkommer 3-8 gange om året og bringer artikler med relevans for den vækstkritiske debat samt oplyser om NOAH Modvæksts aktiviteter. Redaktionen kontaktes på tokehaunstrup@gmail.com.

Efter væksten modtages gratis pr. e-mail. Tilmelding på hjemmesiden www.modvaekst.dk, hvor tidligere numre kan downloades. Artikler må gengives og citeres med tydelig kildeangivelse.

NOAH Modvækst er en del af Miljøbevægelsen NOAH. Læs mere om NOAH Modvækst på hjemmesiden modvaekst.dk og om NOAH på noah.dk

"Højere produktivitet betyder, at den samlede velstand i økonomien bliver større for en given arbejdsindsats. Det vil styrke konkurrenceevnen i bred forstand. Og det giver både plads til mere privat forbrug og til forbedringer af den offentlige service." ("Danmark i arbejde – udfordringer for dansk økonomi mod 2020", Regeringen, maj 2012)

"Danskerne har det fjerde største økologiske fodaftryk i verden" (Ingeniørens hjemmeside ing.dk, 15. maj 2012)

"3D-tv stormer frem. Godt et år efter lanceringen er der nu 3D-tv i hvert 7. hjem" (Politiken, 1. maj 2012)

Finanskrisen, stigende arbejdsløshed, faldende biodiversitet, klimaændringer, ressourceknaphed og global ulighed har alle rødder i måden, vi gennem de sidste par århundreder har indrettet vores vækstbaserede økonomi og forbrug på. Vejen ud af kriserne forudsætter derfor en sammentænkt og tværgående politik, der gør op med de ideologier og strukturer, som vækstsamfundet bygger på.

Det kan derfor undre, hvorfor vi i en situation, som i den grad kalder på nytænkning, vedbliver at holde fast i gårsdagens tankemønstre. Især når en væsentlig del af problemernes årsager netop skal findes i de selvsamme forældede tankemønstre. Der udvikles således i disse år megen politik, som uddyber problemerne snarere end at løse dem.

Regeringens nyligt lancerede 2020-plan *Danmark i arbejde* er det seneste eksempel på dette. Formålet med planen er at genskabe høj vækst i dansk økonomi gennem en stram styring af de offentlige udgifter, øget udbud af arbejdskraft og – ikke mindst – højere

produktivitet. Øget produktivitet skal sikre højere velstand og et større forbrug i såvel den offentlige sektor som i de små hjem. Som om vi ikke allerede havde et forbrug og et velstandsniveau ”langt ud over det rimelige”!

Politiken kunne 1. maj 2012 fortælle, at salget af 3D-tv til danskerne er eksploderet. Nu har næsten hver syvende husstand i Danmark et 3D-tv. Ikke umiddelbart billedet på en nation i en alvorlig mangelsituation. I dagens Danmark skyldes manglende materiel velstand blandt nogle familier uligheden mellem rige og fattige – ikke et for lavt samlet velstandsniveau.

Nogenlunde samtidig med lanceringen af 2020-planen offentliggjorde Verdensnaturfonden WWF nyheden om, at Danmark nu har den tvivlsomme ære at ligge øverst på ranglisten over klodens nationer med det største ressourceforbrug målt pr. indbygger. Danskerne har det fjerde største økologiske fodaftryk i verden og overgås kun af olienationerne Qatar, Kuwait og De Forenede Arabiske Emirater. End ikke USA, klodens ellers mest elskede prygelknabe i miljødebatten, kan hamle op med vores overforbrug. Hvis alle på kloden levede, som vi gør i Danmark, ville der være brug for mere end fire kloder til at dække ressourcebehovet.

Danmark er med andre ord ikke et eksempel til efterfølgelse! Netop derfor forekommer det tragikomisk, at den danske regering står for en politik, der uddyber problemerne i stedet for at tage fat på de reformer af økonomi, arbejdsmarked og forbrug, som er nødvendige for at skabe en *reelt bæredygtig* økonomi.

Et konkret – og vigtigt – eksempel på dette misforhold er regeringens fokus på at øge produktiviteten. Nu er der ikke i udgangspunktet noget forkert i at sikre en høj produktivitet. Heller ikke set med modvækst-briller. Hvis man gennem anvendelse af kløgt, snilde og nye teknikker kan øge udbyttet af sin arbejdsindsats, er dette på mange måder ganske efterstræbelsesværdigt.

Problemet knytter sig i stedet til måden, hvorpå de sidste par århundreders stigning i produktiviteten er blevet opnået. For det første har den øgede produktivitet især været muliggjort gennem indførelsen af nye energi- og ressourcekrævende teknologier. Det vel nok fremmeste eksempel på dette er det højtindustri- aliserede landbrug med dets energikrævende maskiner, kunstgødning og sprøjtegifte. Vores stigende produk-

tivitet – og dermed materielle velstand – er således i høj grad sket på bekostning af miljø og klima.

For det andet har bestræbelsen på at øge produktiviteten indebåret et øget arbejdstempo og en rationalistisk tænkning, som har sat kvantitet højere end kvalitet inden for de fleste fagområder. Resultatet er større mental og psykisk nedslidning – og for mange også tabet af glæden ved at udøve et meningsfuldt arbejde. For det tredje har den historiske tendens været at omsætte øget produktivitet til øget velstand i stedet for øget fritid. Dette har medvirket til, at det private forbrug og trækket på klodens ressourcer er fortsat med at vokse.

Desværre viser 2020-planen, at regeringen ikke har opmærksomheden rettet mod disse negative følgevirkninger af den øgede produktivitet. Tværtimod viderefører planen den klassiske tænkning på området og bidrager dermed til at gøre ondt værre.

Omstillingen til en reelt bæredygtig økonomi forudsætter, at vi forlader den klassiske forståelse af produktivitet som et mål for, hvor meget vi kan producere pr. tidsenhed. I stedet for ”arbejdsproduktivitet” skal vi til at fokusere på ”ressourceproduktivitet”. Stigende priser på energi og råvarer – og nødvendigheden af at nedbringe ressourceforbruget af hensyn til klima og miljø – stiller især os i den rige del af verden over for en helt ny type udfordring. Eller som adjungeret professor Jørgen Ørstrøm Møller, en af de få kritiske stemmer i vækstdebatten, skrev i *Information* d. 16. maj 2012: ”Nu skifter produktivitet fra at være mere produktion pr. person pr. time til i stedet at være, hvor meget output vi kan klemme ud af en enhed ressource”.

Dette skift kan meget vel indebære, at vi faktisk skal *øge* mængden af det arbejde, vi lægger i at producere en given vare. Eksempelvis fødevarer. Dermed vil øget ressourceproduktivitet i mange tilfælde betyde lavere arbejdsproduktivitet!

Det er altså afgørende, hvordan begrebet ”produktivitet” forstås og bruges. Og mens fremtiden kommer til at stå i ressourceproduktivitetens navn, fokuserer regeringen udelukkende på en genoptagelse af den økonomiske vækst med årlige vækstrater på over 2 % gennem bl.a. øget arbejdsproduktivitet. En produktivitets-stigning, som vel at mærke skal omveksles til højere forbrug og ikke kortere arbejdstid.

Samtidig er det regeringens mål, at arbejdstagerne skal arbejde mere. Og det i en tid med høj arbejdsløshed!

Regeringens politik vil måske nok kortvarigt kunne puste lidt liv i økonomien igen. Men på lang sigt forværres vores muligheder for at sikre en omstilling væk fra vækstsamfundets undergravning af menneskets eksistensvilkår på kloden.

NOAH Modvækst

NYT SIDEN SIDST

Modvækst i Danske Bank

Af Sussanne Blegaa

Kritikken af vækstøkonomien rejstes oftest af venstrefløjen eller af folk inden for miljøbevægelsen. Derfor var det i sig selv bemærkelsesværdigt, da Danske Banks magasin *Investering* i oktober 2011 bragte en hel artikelrække, som satte spørgsmålstegn ved væksten som holdbar strategi.

Overskriften til denne artikel refererer ikke til bankernes krise, som man måske kunne tro. Nej, Danske Bank har udgivet en usædvanlig informativ og velskrevet artikelsamling, som varmt kan anbefales, om planetens grænser og årsagerne til at væksten ikke kan fortsætte. Artiklerne indeholder henvisninger til nogle af de vægtigste internationale bidrag til debatten om planetens grænser, om problemer ved fortsat vækst og udtalelser fra fremtrædende stemmer i den internationale debat. Det hele er samlet i Danske Banks magasin *Investering* fra oktober 2011. Magasinet indeholder i øvrigt jævnligt artikler om bæredygtighed.

Magasinet udsendes til bankens investeringsaktive privatkunder og har til formål at orientere om investeringsmuligheder og samtidig skabe indsigt i andre emner af økonomisk og samfundsmæssig interesse. Det læses bl.a. af topledere i Danmark, Sverige og Finland.

Nogle citater fra oktober-udgaven af *Investering* kan give et indtryk af spændvidden i indholdet. For

eksempel slutter lederen, der har overskriften ”Det er ikke vanskeligt at spå”, med disse ord: ”Nulvækst i økonomierne eller endda indskrumpninger af de rigeste økonomier med de største fodaftryk er nødvendigt. Menneskets verden skal genopfindes. Og det er vel ikke så galt, hvis vi skal arbejde mindre, og samfundspolitikken oven i købet tager mere hensyn til, hvor lykkelige vi er.”

Et andet sted citeres Allan von Mehren, chefanalytiker i International Macro i Danske Bank, for at sige: ”Man burde investere massivt i CleanTech, men undskyldningen er jo, at pengene ikke er til rådighed. Men når der samtidig skal skæres ned på statsbudgetterne, så tænker man ikke langsigtet. Og det er en af udfordringerne i et demokrati, hvor der ikke er langt mellem valgene.”

Danske Banks magasin *Investering*, oktober 2011

En artikel med overskriften ”Vækstens forbandelse” har undertitlen ”BNP er i dag en politisk prioritet, som overskygger alt andet”. I artiklen kritiseres brugen af BNP som overordnet målestok for samfundets succes: ”BNP tager eksempelvis ikke højde for, hvis fiskebestanden omkring landet overfiskes, afskovning, store ressourcer opbruges, forurening ødelægger økosystemer, grundvandsreservoirer udtømmes osv. Lige som den heller ikke tager højde for sociale forhold – om mennesker generelt er ’lykkelige’, uligheden i

samfundet, sociale spændinger, graden af kriminalitet, hvor stor en del der skyldes bekæmpelsen af den, uddannelsesniveaut osv.”

Samme artikel beskriver den amerikanske økonom Herman Dalys model for en steady-state økonomi. Dvs. en økonomi med et befolkningstal og en mængde materielle goder, som kan opretholdes med så små strømme af energi og fysiske ressourcer, at økosystemernes bæredygtighed ikke trues.

Herman E. Daly

Dalys alternative mål for makroøkonomisk succes Index of Sustainable Economic Welfare nævnes også, ligesom FNs Human Development Index og Bhutans Gross national Happiness. Artiklen slutter sådan: ”Men selv nulvækst er måske ikke nok, hvis de miljø- og ressourcemæssige udfordringer skal imødegås tilstrækkelig hurtigt. Nogle forskere kigger seriøst på muligheden for ’degrowth’... En sådan strategi vil i alle aspekter af samfundet være langt mere vidtgående... Ikke desto mindre er der et åbenlyst behov for degrowth i brugen af materialer, fossile brændstoffer, land og vand, så måske er degrowth strategien uundgåelig.”

Artiklen ”Vi lever i Antropocæn” fortæller, at Nobelprismodtageren Paul J. Crutzen i år 2000 fastslog, at vi nu er i en ny geologisk periode, antropocæn, den menneskeskabte geologiske periode, hvor det er mennesker, der dominerer naturen. Paul J. Crutzen skriver: ”En skræmmende, kolossal opgave ligger forude for videnskabsfolk og ingeniører i at guide samfundet mod miljømæssigt bæredygtig styring igennem den Anthropocæne æra.”

I samme artikel citeres den engelske naturforsker og formidler David Attenborough fra en tale han holdt i 2011 i det engelske videnskabernes selskab Royal Society: ”Jeg møder ingen, som privat er uenig i, at befolkningsvækst er et problem. Ingen – undtagen flat-earthers – kan benægte, at planeten er endelig. Så hvorfor er der næsten ingen, der tør sige det offentligt? Der ser ud til at være et bizart tabu omkring emnet.” Artiklen ”Vi bliver for mange” giver i øvrigt en kort og klar redegørelse for befolkningsproblemet.

Man ved, at der er grænser for, hvor stort et pres fra menneskets aktiviteter naturen kan bære. Mest velkendt er nok, at der er grænser for, hvor meget CO₂ mennesket kan udlede, før der sker voldsomme og irreversible klimatiske ændringer, som kan udfordre levedygtigheden af de nuværende menneskelige samfund. En gruppe forskere har identificeret den kritiske tærskelværdi for CO₂ til 350 ppm (parts per million). Artiklen ”Planetare grænser for menneskelige aktiviteter” fortæller om de otte andre kritiske nøgleområder, og angiver tærskelværdier for de relevante parametre. Ud over CO₂ tærskelværdien, er to andre tærskelværdier allerede overskredet, nemlig hastigheden for tab af biodiversitet og den årlige fjernelse af kvælstof (nitrogen) fra atmosfæren.

Den anerkendte amerikanske miljøforkæmper og grundlægger af Earth Policy Institute, Lester R. Brown, har siden 2003 skrevet en række bøger om verdens tilstand og planer for overgangen til en bæredygtig udvikling, alle med titlen Plan B. Artiklen ”Ambitiøse planer” fortæller om Plan 4.0 i bogen Plan B 4.0 fra 2009. Planen indeholder konkrete forslag til indsatser på alle de vigtige ressourceområder, stabilisering af befolkningsantallet og elimination af fattigdom. Brown er klar over, at hans planer vil koste mange penge at gennemføre. Han vurderer fx at udryddelse af fattigdom og begrænsning af befolkningsvæksten vil koste 77 milliarder dollars årligt. Et tal, som dog på ingen måde når op på siden af eksempelvis det årlige militære budget i USA på 607 milliarder dollars. Lester R. Brown erkender alligevel, at verden formentlig har brug for et ”wake up call” i stil med Parl Harbour, førend der sker noget, men at det så kan være for sent.

Oktober 2011 udgaven af magasinet Investering er en fremragende introduktion til vækstproblematikken, der giver et overblik over mange aspekter af området og oplyser om nogle af de fremtrædende internationale

stemmer i debatten. Nummeret kan varmt anbefales – også til dem, der allerede har beskæftiget sig med emnet et stykke tid.

Magasinet er gratis tilgængeligt for alle i pdf og e-page version på www-2.danskebank.dk/investeringarkiv. Her findes også et arkiv med tidligere numre af magasinet. Desuden har magasinet siden december 2011 været gratis tilgængeligt i App Store til iPad og i Market for Android-baserede tablets. Søg på "investering".

Pensionsmilliarderne kan investeres i en bæredygtig omstilling

Af Sussanne Blegaa

Fyringen af DONG Energys administrerende direktør Anders Eldrup trak i foråret store overskrifter i de danske medier. Kort efter fyringen afholdt den socialdemokratiske studenterorganisation Frit Forum et længe planlagt møde i København med Anders Eldrup som oplægsholder. Temaet var "grænser for økonomisk vækst", og på mødet fortalte Eldrup om at sikre investeringer i en bæredygtig fremtid gennem partnerskaber mellem offentlige virksomheder og private investorer. Sussanne Blegaa fra NOAH Modvækst viderebringer her indtryk fra mødet.

Anders Eldrup indledte mødet d. 29. marts 2012 med at stille spørgsmålet "Er det muligt at have vækst og samtidig en holdbar udvikling i forhold til bl.a. miljøet?" Hans svar var et klart ja, og hans begrundelse for at ønske vækst var behovet for arbejdspladser, ikke mindst til de unge. Han fremhævede den aktuelle situation i Spanien med næsten 50% ungdomsarbejdsløshed som et skræmmebillede med mulige konsekvenser for landets stabilitet.

Først gjorde Anders Eldrup rede for baggrunden for den kommende knaphed på ressourcer, herunder vand og metaller, hvorefter han uddybede mht. de fossile brændsler. USA vil kunne forsyne sig selv med fossile

brændsler i lang tid fremover. De har meget kul, en del olie og vil begynde at udnytte de enorme reserver af skifergas. En mulig konsekvens af denne nyvundne uafhængighed af import udefra kan blive, at USA mister en del af sine interesser i Mellemøsten og isolerer sig mere. Kina har store kulreserver, men meget lidt olie og gas og må importere udefra, og de er i fuld gang med at investere i Afrikas ressourcer. EU og Japan har meget få fossile brændsler og er meget sårbare over for prisstigninger og sikkerhedspolitiske problemer i forbindelse med adgangen til ressourcerne. EU og Japan har derfor stor interesse i at udvikle vedvarende energi – ikke mindst i en situation, hvor modviljen mod atomkraft er stor i både Japan og adskillige lande i EU. Tyskland, Belgien og Schweiz har alle besluttet at udfase atomkraft, Italien vil ikke have det og den nyvalgte franske præsident, François Hollande, vil neddrøse den franske atomkraft.

Anders Eldrups energivision for Europa er i første omgang Nordsøen fyldt med havvindmøller. På længere sigt skal dette skal suppleres af solenergi fra Sydeuropa og Nordafrika, hvilket vil kræve at EU samlet går ind i etablering af store transmissionsnet for energien på tværs af landene.

Foto: Andreas Johanssen, Andjohan, Creative commons

Anders Eldrups vurdering er dels, at væksten er nødvendig fordi stor arbejdsløshed truer samfundets stabilitet, dels at forbruget af naturens knappe ressourcer skal mindskes. Hans analyse af konsekvenserne af disse forudsætninger var klar: Væksten er nødvendig, men den skal bruges til en grøn omstilling.

Væksten kan i princippet foregå i en eller flere af de fire samfundssektorer: offentligt forbrug, offentlige investeringer, privat forbrug, private investeringer. Det offentlige forbrug bør dog ikke øges. Der er i dag

betydelige underskud på statsbudgetterne, og det er farligt at øge det, jf. Grækenland og EU's nye finanspagt. Heller ikke de offentlige investeringer kan bidrage væsentligt til væksten, da deres omfang er ret begrænset. Det private forbrug kunne derimod godt øges ved fx at nedsætte skatterne, men det bør ikke ske, da det vil lægge mere pres på ressourcerne til bl.a. anskaffelse af biler, udlandsrejser etc. På denne baggrund når Eldrup frem til vurderingen, at det derimod er de private investeringer der både kan og skal øges. De private skal investere i omstillingen til et bæredygtigt samfund.

Anders Eldrup

Mange private virksomheder, inklusive pensionskasserne, har i dag store mængder kapital, som de ikke ved, hvor de skal investere. Men det lykkedes DONG Energy under Anders Eldrups ledelse at få flere pensionskasser, bl.a. ATP og Pension Danmark, til at investere i havvindmølleparker. Her ligger det banebrydende i DONG Energys indsats. Anders Eldrup citerede Connie Hedegaard for, som svar på et spørgsmål om hvad det bedste var der var sket siden COP15 i København, at sige, at det var at der nu var kommet pensionskassemidler ind i den grønne omstilling. Pensionselskaber fra hele verden og private virksomheder som fx Lego og en tysk bilfabrikant er nu interesserede i at købe dele af vindmølleparker. DONG Energy stiftede for tre år siden divisionen Corporate Affairs, som har satset stærkt på at blive verdens ledende konstruktør og operatør af havvindmølleparker. Virksomheden er nu verdens førende på området, men DONG Energy har hidtil begrænset aktiviteterne til Nordeuropa. Anders Eldrups vision var, at det skulle blive en global operatør. Det ville kræve investeringer på flere hundrede milliarder kroner over de næste 7-8 år, og

ville skabe 15-20.000 arbejdspladser, ikke mindst i Jylland. Det ville selvfølgelig være en kæmpeudfordring at finde finansiering til det, men her er det at OPP konceptet – Offentligt-Privat Partnerskab – skulle danne grundlaget. På et spørgsmål om, hvorfor nogle kunne tænkes at være modstandere af dette store projekt, svarede Anders Eldrup, at der selvfølgelig vil være en risiko forbundet med så store investeringer, og at det måske kunne skræmme nogen.

Ideen om OPP, offentligt-privat partnerskab, bør ifølge Anders Eldrup ikke kun begrænses til DONG Energy og vindmøller. Eldrup beskrev oplagte muligheder for at bruge konceptet på investeringer i affaldsbehandling, som skal foregå på en helt ny måde i fremtiden, hvor affaldet ikke længere skal betragtes som noget, der skal smides væk, men som en ressource. Affaldet rummer enorme mængder ressourcer, som vi ikke kan tillade os at lade ligge på en losseplads eller brænde af. Ressourcerne i affaldet skal genbruges. Det vil imidlertid kræve store investeringer at etablere helt nye systemer til affaldsbehandling, og det er nødvendigt at inddrage privat kapital. Ligeledes nævnte Anders Eldrup behovet for en storstilet indsats med at lave energibesparelser i boligerne som en oplagt OPP mulighed. Andre områder, som blev nævnt, var de nye regionshospitaler, en betalingsring og en havnetunnel. Anders Eldrup mener, at ud over behovet for investeringsmidler, som private kan bidrage med, så giver samarbejdet mellem det offentlige og det private adgang til et miks af menneskelige kompetencer og viden, som er nødvendigt for på bedst mulig vis at gennemføre de store infrastrukturprojekter i samfundet. Det er svært for private virksomheder alene at finde rundt i store offentlige systemer og regelsæt, og samtidig mener han, at staten i fremtiden ikke længere vil have de nødvendige midler til at levere alle de traditionelle ydelser til velfærdssamfundet.

Anders Eldrup sluttede af med at konstatere, at selv om DONG Energy kan bidrage med produktion af store mængder vedvarende energi, så vil det trods alt forblive en dråbe i havet set i et globalt perspektiv. Men det, der for ham selv gav mening i forhold til hans egen indsats for at fremme vedvarende energi i DONG Energy, var troen på, at det gode eksempel kan påvirke andre og dermed bidrage til en global omstilling.

Serge Latouche på besøg i Danmark

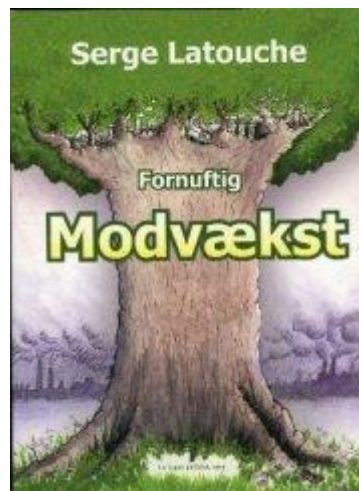
Af Toke Haunstrup

Den franske modvækst-bevægelses ”grand old man” Serge Latouche gæstede Danmark tidligere på måneden. I den anledning afholdt NOAH Modvækst og OmstillingsCafeen et møde i *Det Økologiske Inspirationshus* på Frederiksberg, hvor interesserede havde mulighed for at møde Latouche. Det blev til næsten tre timers interessant oplæg og diskussion om grænserne for vækstsamfundet og vejen til modvækst.

I midten af maj gæstede Serge Latouche, nestor inden for den franske modvækst-bevægelse, Danmark. Latouche er professor emeritus i økonomi ved universitetet *Paris Sud XI (Orsay)* og forfatter til flere bøger om vækst og modvækst. Heriblandt bogen *Petit traité de la décroissance sereine* (2004), som udkom på dansk sidst år med titlen *Fornuftig modvækst* (Forlaget Politisk Revy).

Latouche var inviteret til Danmark af *La Société Danoise de Philosophie de Langue Française* (Dansk Forening for Fransksproget Filosofi) og holdt i forbindelse med besøget flere foredrag. I samarbejde med *La Société Danoise de Philosophie de Langue Française* arrangerede NOAH Modvækst og OmstillingsCafeen et uformelt møde fredag den 11. maj 2012, hvor aktive og interesserede inden for den danske modvækst-bevægelse havde mulighed for at møde Latouche.

Det blev et velbesøgt møde. Omkring 25 deltagere havde denne solrige og forårsklare eftermiddag fundet vej til de lyse lokaler i *Det Økologiske Inspirationshus*, hvor mødet fandt sted. Niels Johan Juhl-Nielsen, drivkraft bag OmstillingsCafeen og medlem af NOAH Modvækst, bød velkommen til mødet og overlod herefter ordet til Serge Latouche, som indledte med et oplæg om hans tanker om vækst og modvækst. I oplægget præsenterede Latouche i store træk den samme analyse og de samme hovedsynspunkter, som kan læses i hans bog *Fornuftig modvækst*.

Grænser for vækst

Et vigtigt udgangspunkt for Latouche er kritikken af vækstsamfundets umådeholdne ressourceforbrug. Her er han især inspireret af tankerne udviklet af den rumænske økonom Nicholas Georgescu-Roegen, som i 1970'erne var blandt de første til at introducere termodynamikkens fysiske grundprincipper i den økonomiske teori.

Uden at gå i detaljer med Georgescu-Rogens teorier kan man noget forenklet sige, at disse udgjorde en kritik af samtidens (og desværre også vores nutids) herskende økonomiske teori, som så bort fra energiens betydning i det økonomiske system og i dets relation til omverden. Herved nåede mainstream-økonomerne dengang (som i dag) frem til den betragtning, at forbruget af energi er uden afgørende betydning. Forbruget ses som en reversibel – og dermed genoprettelig – proces.

I forhold til dette påviste Georgescu-Roegen, med afsæt i termodynamikkens love, at der netop ikke er tale om reversible processer, og at den fysiske størrelse af økonomien har betydning. Georgescu-Roegens tanker er senere videreført af især den amerikanske økologiske økonom Herman E. Daly.

Kun plads til 2 milliarder ”danskere”

Med udgangspunkt i begrebet *økologisk fodaftryk* gav Latouche i sit oplæg et konkret eksempel på klodens fysiske grænser for vækst og forbrug. Det økologiske fodaftryk er et mål for, hvor stort et hav- og landareal, som er nødvendigt for gennem biologiske processer at tilvejebringe de ressourcer, mennesker forbruger, og optage den forurening, mennesker udleder gennem

produktion og forbrug. For eksempel kræver det et areal af en vis størrelse, hvis menneskets udledning af CO₂ skal optages gennem plantevækst. Tilsvarende modsvares forbruget af ressourcer (fx fødevarer og energi) af et areal af en given størrelse, hvis ressourcerne skal tilvejebringes gennem biologiske processer alene.

På denne vis får man et mål for, hvor meget vi mennesker "fylder" på kloden med vores nuværende livsstil. For menneskeheden som helhed skønnes det, at vi ville have brug for omkring 1½ planet, hvis de biologiske processer på kloden skulle tilvejebringe vores nuværende ressourceforbrug og optage vores forurening. Det vil sige, at vi har brug for en ekstra halv klode. Vi forbruger og forurener således allerede i dag langt mere end klodens økologiske system kan bære.

Det økologiske fodaftryk kan også opgøres på nationalt niveau. Latouche kunne således præsentere en graf,

som viste, at Danmark havde verdens fjerde største økologiske fodaftryk målt pr. indbygger. Hvis alle på jorden havde samme forbrugsniveau som danskerne, ville vi have brug for ikke mindre end fire kloder! Altså en på alle måder ubæredygtig levevis.

Eller sagt på en anden måde: Hvis alle mennesker levede som vi danskere, og vi skulle holde os inden for et samlet fodaftryk på højst én jordklode, ville der kun være plads til knap 2 milliarder mennesker på kloden. Vi er i dag godt 7 milliarder indbyggere på kloden.

Omvendt er der mennesker, som har et langt mindre forbrug og dermed økologisk fodaftryk. Et eksempel er Burkina Faso i Vestafrika: Hvis alle levede som befolkningen i Burkina Faso, ville der være plads til 23 milliarder mennesker på kloden.

Tal som disse viser, hvor ulige klodens forbrug og velstand er fordelt. Og hvor langt vi i den rige del af verden er fra at have opnået et bæredygtigt forbrugsniveau.

Serge Latouche i Det Økologiske Inspirationshus (foto: Toke Haunstrup)

Vækst for systemets skyld

Hvor den økonomiske vækst i tidligere tider havde til formål at bringe mennesker ud af fattigdom og nød, har nutidens økonomiske vækst i især den rige del af verden først og fremmest til formål at sikre den nuværende økonomi mod at bryde sammen.

”Væksten har i dag til formål at opretholde det eksisterende økonomiske system snarere end at opfylde menneskelige behov”, forklarede Latouche.

Heraf følger også, at væksten ikke længere har menneskelig lykke som formål. Dette afspejler sig bl.a. i, at der over et vist velstandsniveau ikke længere ses nogen entydig sammenhæng mellem velstand og lykke.

Samtidig med at vækstsamfundet er miljømæssigt ubæredygtigt, gør det altså heller ikke folk lykkeligere. Det er derfor – med Latouches ord – på høje tid, at vi ”gør noget ved det” og skaber en ny økonomi og et nyt samfund. Et modvækst-samfund. ”Det vil sige et samfund, der har som mål at øge menneskers livskvalitet – og ikke produktionen af materielle goder”.

Modvækstens gode cirkel

For Latouche handler skabelsen af modvækst-samfundet ikke om at formulere et nyt og alt-omfattende system eller regime til erstatning af det eksisterende vækstregime. Latouche ser ikke ensartethed og konformitet som kendetegn ved fremtidens modvækst-samfund. Skabelsen af et modvækst-samfund må tage udgangspunkt i det lokale, og derfor vil samfundene tage sig forskelligt ud fra sted til sted. Fællesnævneren for disse samfund vil i stedet være, at de alle – og hver især på sin måde – udgør en negation til vækstsamfundets ideologi og regime.

Fremtidens modvækst-samfund må opbygges gradvist nedefra. Dette kan bl.a. ske ved at igangsætte det, som Latouche omtaler som ”modvækstens gode cirkel”. En cirkel, som står i modsætning til vækstsamfundets ”onde cirkel”.

Første skridt i ”modvækstens gode cirkel” består for Latouche i en *reevaluering* af samfundets værdier. Dvs. skabelsen af nye værdier, der kan være styrende for økonomi og samfundsudvikling. Det handler bl.a. om, at vi bør opgive troen på, at mennesket kan (og bør) herske over naturen. Næste skridt i cirklen består i at *rekonceptualisere*, dvs. skaber ny begreber og

forestillinger om verden. Dette fører videre til en *restrukturering* af økonomi og samfund, herunder produktionsforholdene, som igen fører videre til en *redistribution* eller omfordeling af rigdom og livsmuligheder mellem mennesker inden for de enkelte lande og mellem det globale nord og syd.

Næste skridt i cirklen består af en *relokalisering* af produktionen af varer og goder, som i langt højere grad skal tilvejebringes lokalt. Tilsvarende skal der også ske en forankring af politik og kultur i lokalsamfundet. Dette fører videre til målet om at *reducere* menneskets påvirkning af klodens økosystemer, hvilket bl.a. indebærer lavere energiforbrug og en reduktion af arbejdstiden gennem arbejdsdeling. Det sidste for at mindske produktionens og forbrugets størrelse. Kortere arbejdstid og arbejdsdeling vil samtidig mindske arbejdsløsheden. Endelig – og som en del af målet om at *reducere* menneskets påvirkning af naturen – står øget *recirkulation* gennem genbrug og genanvendelse centralt for Latouche.

Er vi for mange?

Et af de ofte tilbagevendende og kontroversielle spørgsmål i diskussionen om grænserne for vækst er spørgsmålet om størrelsen af den globale befolkning. Eller rettere: Spørgsmålet om i hvilket omfang kontrol og styring af udviklingen i befolkningstallet også bør indgå som et middel til at sikre en bæredygtig udvikling. Et følsomt emne med modsatrettede synspunkter.

Hovedsynspunktet blandt tilhængerne af en vis kontrol af befolkningsstørrelsen er, at det med en fortsat vækst i antallet af mennesker på kloden bliver stadigt vanskeligere at bringe menneskehedens ressourceforbrug og miljøbelastning inden for, hvad klodens økologiske system kan bære.

Latouche forholder sig i bogen *Fornuftig modvækst* kritisk over for tankerne om at styre befolkningstilvæksten. I den efterfølgende debat rejste flere tilhørere derfor spørgsmålet, om der ikke er behov for en vis kontrol med befolkningsvæksten. Hertil svarede Latouche:

”Den største udfordring for modvækst-bevægelsen er ikke det demografiske problem [dvs. væksten i befolkningsstørrelsen /thc]. Problemet er produktions-systemet. Udviklingen i Italien kan tjene som et billede på dette. Gennem en årrække har Italien oplevet et fald

i befolkningsstørrelsen – samtidig med at landets samlede belastning af natur og miljø har været voksende... Og hvis alle levede som danskerne, skulle vi allerede i dag reducere befolkningens størrelse med 80 %. Til gengæld kunne vi være 23 milliarder, hvis vi levede som folk i Burkina Faso.”

Sidstnævnte pointe affødte en kommentar fra en tilhører, som mente, at livsforholdene i Burkina Faso måske ikke er de bedste på kloden. Til dette svarede Latouche: ”Jeg kender Burkina Faso godt, og jeg kan fortælle, at der er livsglæde i Burkina Faso – men der er selvfølgelig folk, der lever under barske vilkår. Men det er der også i Danmark.”

Serge Latouche maner til forsigtighed i forhold til befolkningsspørgsmålet. Ifølge ham handler udfordringen fra vækstsamfundet i lige så høj grad om måden, vi producerer vores fødevarer på, og den rige verdens høje forbrugsniveau, som det handler om, at vi er for mange på kloden.

Behov for et modvækstparti?

En anden tilbagevendende problemstilling i vækstdebatten er, hvordan vi skabt en ny politik, som kan bringe os ud af vækstsamfundet og bane vejen for et reelt bæredygtigt samfund. Som en afart af denne problemstilling blev Latouche stillet spørgsmålet, hvorvidt der er behov for at danne et egentligt ”modvækstparti”, som kan repræsentere vækstkritikken i de nationale parlamenter? Latouche fandt dette spørgsmål vanskeligt at besvare, men stillede sig i udgangspunktet skeptisk over for ideen.

”Det er min erfaring, at når der er nogen, som tager magten, så bliver de grebet af den magt, de har taget – og så har de ikke længere de samme holdninger som før valget”.

For Latouche handler det derfor snarere om at benytte ”overbevisningens magt” end om at vinde politiske valg. Han ser derfor hellere, at man forsøger at påvirke det politiske system udefra gennem nye ideer, visioner og argumenter i stedet for at forsøge at overtage det indefra.

PÅ SPIDSEN

Staten i et modvækstperspektiv!

Af John Holten-Andersen

Vækstkritikken kan ikke kun handle om bankerne, det private erhvervsliv og de rige, men må også sætte spørgsmålstegn ved venstrefløjens forkærlighed for en voksende og stadig mere omfattende stat. Et opgør med væksttyranniet indebærer derved et opgør med ”den store kapital” såvel som ”den store stat”.

Tillad mig at benytte denne spalte til at sætte et ømtåleligt spørgsmål på spidsen – ømtåleligt især for os, der lægger vores stemme til venstre! Det drejer sig om holdningen til den offentlige sektor og emnet blev bragt på banen i to artikler i Dagbladet Information torsdag den 3. maj 2012, lige op til Enhedslistens landsmøde i Storbededagsferien.

Den ene artikel var en kronik af Per Clausen og Maria Reumert Gjerding med den udmærkede overskrift: ”Fra vækst og forbrug til livskvalitet og bæredygtighed”. I kronikken argumenterer de to Enhedslistefolk for, at det fremherskende vækstparadigme ikke alene tager livet af vores klode, men også udstøder og nedbryder mennesker. Derfor bør vi efter forfatternes mening holde op med at jage efter stadig mere velstand for i stedet at satse på velfærd, trivsel og livskvalitet. Konkret foreslår de, at vi i stedet for at øge arbejdsuddet – som regeringen og den borgerlige opposition går ind for – bør sætte arbejdstempoet ned og dele det forhåndenværende arbejde. Alt sammen yderst fornuftigt og helt i tråd med en modvæksttankegang.

Den anden artikel var et interview med Per Clausen og bar overskriften: ”Den offentlige sektor skal bevare sin del af samfundskagen”. Her udtaler Enhedslistens gruppeformand, at ”der bør være mindst samme vækst i den offentlige sektor som i den samlede økonomi. Og måske endda større vækst i den offentlige sektor, da den kan fungere som dynamo for den økonomiske udvikling”.

Efter min mening hænger budskabet i de to artikler ikke sammen, men stritter tværtimod i hver sin retning. I den ene kritiserer man vækstparadigmet – i den anden argumenterer man omvendt på selve vækstøkonomiens præmisser. Jeg skal være den første til at indrømme, at problemstillingen er betændt – og at det er meget let at stå udenfor de politiske realiteter og pege på modsætninger i de politiske udmeldinger, og omvendt meget svært at manøvrere på den realpolitiske scene. Men, når det er sagt, så vil jeg dog samtidig tillade mig at pointere, at et opgør med vækstsamfundet ikke kun kan handle om bankerne, det private erhvervsliv og de rige – men også må tematisere hele vores forestilling om en fortsat voksende og stadigt mere altomfattende stat!

I et modvækstperspektiv kan vi ikke tale om ”den onde kapital”, som bør begrænses, og den ”gode stat” som bør udvides, for der er tale om to samfundsmæssige institutioner, som er vævet ind i hinanden og som begge er konstrueret i vækstparadigmets billede. For dem begge handler det om konstant at udvide den samfundsmæssige kontrol med stadigt flere sociale og naturgivne livsprocesser – og dermed at reducere såvel natur som menneske til slaver af ”systemet”! Og i denne gensidige stræben er det ofte staten, der svinger dirigentstokken: Det er således staten der bygger motorveje, broer og anden infrastruktur, og som derfor er ansvarlig for at fylde vort landskab med stål, asfalt og beton. Det er også staten, der finansierer en stor del af den forskning, som i bund og grund handler om at udvide vores kontrol med natur og menneske. Det er staten, der anbringer vore børn på en skolebænk i hele deres barndom og ungdom og hjernevasker dem til at betragte verden med vækstsamfundets briller. Og endelig er det staten, der fører krig mod fremmede kulturer for at få dem til at tilslutte sig ”vores” værdier – dvs. vækstsamfundets værdier.

Vil vi gøre os fri af væksttyranniet, må vi gøre op med såvel ”den store stat” som ”den store kapital” – og ikke mindst deres gensidige samspil. Det handler om at skabe et samfund i en menneskelig målestok, der tillige fungerer indenfor de grænser naturen sætter for os. Et sådant samfund må nødvendigvis være lokalt forankret, hvilket indebærer at såvel naturen som det andet menneske får kød, ansigt og krop – i stedet for som nu at fremtræde som stumme tal i en statistik.

I et sådant samfund vil de stærkt professionaliserede private såvel som offentlige systemer skrumpe ind samtidig med, at det civile samfund får genskabt sin vitalitet og betydning. I dette samfund vil mange af de personer, som i dag bruger deres liv på at styre alle systemerne, derfor blive overflødige – og det gælder både i den private og offentlige sektor. Til gengæld vil der blive brug for en masse nye hænder til at tage vare på såvel naturen som det sociale fællesskab.

Det er fantastisk positivt, at Enhedslisten som det foreløbigt eneste parti, har vovet at rejse en kritik af vækstsamfundet og tegne en anden vision. Men hvis det projekt skal hænge sammen, må det efter min mening også omfatte et område, som hidtil har været en hellig ko på venstrefløjen: Den grænseløst ekspanderende stat!

KALENDER

31. maj 2012

Den store omstilling

Foredrag ved Jørgen Steen Nielsen, journalist på Dagbladet Information og forfatter til bogen ”Den store omstilling”. ”I dag kan omridset af en grøn ligevægtsøkonomi tegnes. Den store udfordring er, hvordan vi kommer herfra og dertil”, Jørgen Steen Nielsen. Dette er det andet af i alt tre møder under overskriften ”Den store omstilling”.

Tid og sted: Kl. 17. Information, St. Kongensgade 40C, 1264 København K

Arrangør: Dagbladet Information i samarbejde med Ingeniørforeningen Danmark.

Yderligere info: www.ishop.information.dk

31. maj – 1. juni 2012

CMMN SNS PRJCT

Teaterstykke opsat af Cantabile 2. ”Hvis du vil vide, hvordan hedgefonde fungerer, så er du det rigtige sted! I CMMN SNS PRJCT, bliver teaterrummet forvandlet til et handelsområde for at besvare spørgsmålet: Hvor langt er publikum klar til at gå? Og hvor langt må kunstnere gå? CMMN SNS PRJCT undersøger de kriterier og usagte love, som vi bruger til at træffe beslutninger; kriterier som ofte bliver til ubevidste vaner og tankemekanismer. Hvad ville der ske, hvis vi var i stand til at leve vores liv uden at tage hensyn til

egen bekvemmelighed samt følelsesmæssig og økonomisk vinding?"

Tid og sted: Vordingborg Teater, Chr. Richardtsvej 43, 4760 Vordingborg

Yderligere info: <http://www.cantabile2.dk/>

Opsætningen kommer også til Nykøbing F og Næstved i september 2012.

7. juni 2012

Fremtiden der venter os

Foredrag af professor Jørgen Randers, medforfatter til Romklubbens rapport "Grænser for vækst" (1972) og forfatter til den ny "2052 - A global forecast for the next 40 years". Dette er det tredje og sidste møde i møderækken "Den store omstilling". Mødet afholdes på engelsk.

Tid og sted: Kl. 19. Ingeniørforeningen, Kalvebod Brygge 31-33, 1780 København V.

Arrangør: Dagbladet Information i samarbejde med Ingeniørforeningen Danmark.

Yderligere info: www.ishop.information.dk

7. juni 2012

Syntesetankens grundskyldsreform

På mødet diskuteres forslaget om en grundskyldreform, som indgår som en af grundpillerne i Syntesetankens økonomiske reformforslag "Bæredygtig, demokratisk markedsøkonomi".

Tid og sted: Kl. 19-21.30. Nytorv 7, 1450 København K. Pakhuset, 2. sal.

Arrangør: Syntesetanken.

Yderligere info: www.syntesetanken.dk

10-16. juni 2012

Den store omstilling (højskole)

Højskole-kursus om alle de mange tiltag, der allerede nu gøres for at omstille vores samfundsøkonomi til bæredygtig drift. Gennem oplæg, ekskursioner, foredrag, videokonferencer og debatter kommer deltagerne til at se, høre om, føle og smage på den bæredygtige økonomi. Bl.a. debat med Rob Hobkins, manden bag "Transition Towns" og "Transition Cultures" og en omlægning til energineutralitet i engelske byer, og besøg i Sønderborg og ProjectZero, hvis mål det er at gøre Sønderborg by CO2-neutral inden år 2029.

Sted: Højskolen Østersøen

Arrangør: Dagbladet Information og Højskolen Østersøen

Yderligere info: www.hojoster.dk

Se omtale af flere arrangementer på kalenderen på hjemmesiden modvaekst.dk.